

مؤلفات السيوطي في علم البلاغة

د. نجاح بنت أحمد الظهار
أستاذة البلاغة المشارك، بكلية التربية بالمدينة المنورة
فرع جامعة الملك عبد العزيز

ملخص البحث

:

( )

( ) ( )

( )

) .
( ) (

* * *

مقدمة:

: .

بسم

﴿

. -

.

( ) - -
( ) .

.

.

:

:

:

* * *

الفصل الأول : التنظيم البيولوجرافي^( ) لمؤلفات السيوطي وأماكن وجودها.

.

( )

( )

( )

( )

( )

( )

( )

( )

( )

.

( )

( )

( )

( )

( )

( )

( )

( )

( )

( )

.

( )

%

( )

( )

( )

:

.

:

-

.

-

.

-

.

:

-

.

-

( )

-

:

( )

.

( )

-

.

-

.

-

.

-

.

-

.

-

.

-

.

-

. -

.

( )

( )

.

.

.

-

-

)

. ( ) ((

( )

( )

( )

.

.

:

:

:

:

■

:

■

:

.

:

:

■

.

-

.

-

.

-

( )

.

( )

.

( ) ( ) ( )

- -

.

:

:

:

-

-

:

. / :

/ :

:

( )

( ) ( ) ( )

( )

(/)

(/)

. ( ) ( )

:

. ( )

*

. ( )

*

:

-

/ :

/ :

/

( )

( )

( )

.( )

:

*

-

*

.(-)

.( )

-

-

( )

( )

.

( )

-

:

-

.

.

)):

.((

.

. ( )

:

-

. ( )

.

( ) / :

-

. ( ) ( )
( )

-

:

. ( )

.

:

-

. ( )

.

:

-

/ :

/ :

. ( ) /

:

( ) / :

:

-

.

:( )

:

-

:( )

/ :

.

:

-

.

:

:

:

:( )

/

:

-

.

:( ) / :

:

:

-

.

. -

( )

. /

/ :

. / :

/ :

/

وللكتاب مخطوطات عديدة منها :

(/)

/ /

/

_____

.
:
-
.
( )

( )
:
:
:
- ●
-
/ : / :
:
-
:
-
/ :
:
( )

. -

:

-

. /

:

/ /
/ /
. .

/

:

:

( )

:

:

-

/

/

/

/

-

-

( )

.

∴ ( ) ●
/ -

. / :
/ ( )

∴ □
" -
"

∴ " "
/ / :

. / / /

∴ ( )

" :

. -

( ) . "

: -

( )

. /

:

:

/ -
/

/

-

:

(/)

( ) .

:

:

:

-

:

-

)

( )) : (

. ( ) (

.( )

:

-

.( ) /

)

:

:

( ) (

.( )

( )

⊗

:

( )

.( )

( )

:

-

/ :

. / :

.( )

:

. -

:

-

:

-

/

:

( )

.

/

:

-

)

(/)

(

.

( )

.

:

-

( )

.

:

-

( )

:

-

. -

( )

.

( )

)

/

( ) (

.

.

.

.

:

-

:

.

/

:

( )

/ :

( )

:

-

/

.

/

. ( ) /

.

( )
) ( ) ( )
- - (

.

)
( ) ( )
.

الفصل الثاني : دراسات حول بعض كتب السيوطي في علم البلاغة

- :
  - : ■
  - . ●
  - :
    - : ■
    - : -
    - . ●
    - . ●
    - : -
    - . ●
    - . ●
    - : -
    - . ●
    - : -
    - . ●
    - :
      - : ■
      - : -
      - . ●

):

( ) ( )
( ) ( )
( ) ( )

( )

:

..

( )

( )

( ) ( )

.

( ) - - ( )

.

( )

.

.

. -

( )

.

.

.

( )
):

(

:

:

:

-

:

( ):

:

( )

. ( )

)

. ( ) ((

. ( )

. ( )

( )

- - :)

( )

( )

( )

)

( )

. - - (

:

:

:

-

. ( )

:

-

:

( )
..

:

:

-

( )
.

:

:

-

( )
.

:

:

-

( )
.

( )
.

:

-

( )
.

:

-

( )
.

:

-

( )
.

:

-

( )

:

-

:

:

-

( )
.

:

:

-

...

:

( )

:

( )

:

-

.

:

-

:

.

:

.

:

( )

:

:

-

. -

( )

:

-

:

( )

:

-

( )

:

-

..)

( ) (

:

( )

.

( )

:

-

.

( ) (.)

)

( )

( ) (.)

( ) (.)

( )

﴿الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ﴾

{ : } ( ) ﴿وَهُوَ الَّذِي خَصَّ﴾ { : } ( ) ﴿الْخَيْرِ﴾ { : }

{ ( ) ﴿الْأَجْدَاثِ﴾ ( ) ﴿أَكْفَلْنِيهَا﴾ ( ) .

( ) ( ) ( ) ( )

( ) (.)

( ) ( ) ( ) ( )

( )

﴿ وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴾ : ( )
( ) (( )) { : }

( )

﴿ فَابْعَثُوا أَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ
فَلْيَنْظُرْ أَيُّهَا أَزْكَىٰ طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ ﴾ { : }
( )

( )

{ : } ﴿ إِنَّمَا الصَّدَقَتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ ﴾ :

( ) :

( )

( ) : :

﴿ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ﴾ :

( ) ( ) { : }

) : ( )

( ) (

)

(

:) :

:

:

:

{ : } « أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا »
{ : } « أَلَذَّكَرَيْنِ حَرَمٍ » { : } . « أَلَمْ نَشْرَحْ »

{ : }
{ : } « أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ » { : }

« أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ
حَذَرَ الْمَوْتِ » { : } « أَلَمْ نُهِكِ
الْأُولَى » { : } .

: ....

( ) .

( )

:

« فَأَلْقَنَهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَى »

: { : } ...

:

...

:

. ( ) (...

.

:

( )

. ( )

( )

( )

)

. ( ) (

/

)

. ( ) (

/

/

):

(

)

. ( ) (..

.

.

( )

.
:
.

.
.
:

:
:
:
:

.
:

.

:
:

.

:

)

(

.

.

( )

( )

( )

):

( ) (

)

( )

( ) (

)

.

:

. ( ) -

. ( ) -

. ( ) -

( ) -

. ( )

):

. ( ) (

) ( )

( )

. ( ) (

( )

. -

.

:

:

.

-

( )

.

"

( )"

.

﴿أَلَّا يَسْجُدُوا﴾

{ : } ﴿اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ﴾ { : }

( ) ( ) .

( )

( )

{ : } ﴿عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ﴾ عَنِ النَّبِيِّ الْعَظِيمِ { : }

{ : } ﴿فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرِهَا﴾ { : } ﴿لِمَ

تُؤَدُّونَنِي﴾ { : } ﴿يَلَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ﴾ ﴿يَمَا عَفَرَ لِي

رَبِّي﴾ { : } { : } ( ) ( ) .

{ : } ﴿نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيَهَا﴾ ﴿ { : }

( )

{ : } ﴿رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا﴾ ( )

{ : } ﴿ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَقْسِلُونَ أَنْفُسَكُمْ﴾ { : }

{ ( ) .

-

: ( ) :

( ) (.

{ وَنَادُوا بِمَلِكِ }

{ :

( ) .

:

-

( )

): -

: { ( ) : } وَكَأَنَّ مِنَ دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا }

(( )) -

: { هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَنِ إِلَّا

الْإِحْسَانُ } : { ( ) .

{ هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ

(( )) (( )) -

الدَّهْرِ لَمْ يَكُن شَيْئًا مَّذْكُورًا } : { ( ) .

:

-

":

:

: { : } { أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ } :

» ( )

- :

﴿وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بِنَبَأٍ يَقِينٍ﴾ { : }

﴿إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلًا وَأَغْلَالًا وَسَعِيرًا﴾ { : }

﴿وَقَالُوا لَا نَذَرُنَّ الْهَتَكُومَ وَلَا نَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ

وَنَسْرًا﴾ { : }.

( ) ( )

( )

• :

( )

( )

• ..

.

( )

( )

.( )

( )

﴿ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ﴾

عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ ﴿١٤٤﴾ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ ﴿١٤٣﴾ :

.{

﴿ :

.

( )

( )

... ﴿وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ﴾ .. } :

.{

:

( )

:

:

:

.

):

( ) ( ) .( )

:

{ }

:

﴿فَالَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ﴾ { : } ﴿فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ﴾ { : } : ﴿فَهَلْ
أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ { : } .

﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ

أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ﴾ { : } .

﴿مَرَجَّ

الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ﴾ { : } : ﴿يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللَّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ﴾

: { : }

﴿وَإِذْ قُلْتُمْ نَفْسًا فَاذْرَيْنَا فِيهَا﴾ { : }

: ﴿وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضُوهُ﴾ { : } .

:

.

:

: ﴿اتَّقِ اللَّهَ﴾ { : } : ﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ﴾ { : }

. : {

: ( ) : ( )

. : ( )

. -

. : :

-

( ) -

:

.

:

.

:

.

):

( ) :

(

:

:

:

)

:

.

: (

:

{ : }
: ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَنْتُمُوهُمْ﴾

{ : }
: ( )

: ﴿إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِءُونَ﴾ ﴿اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ﴾ :
{ : } ﴿وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا﴾ : {

:

:

( ) :
( )
- - ●
) :
( ) (

- -

.

( )
( )

.

":

:

:

:

( )"

"

:

:

:

:

:

:

:

« ( ) » { : } : ﴿سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرُطُومِ﴾

( )

:

( )

:

:

:

:

( )

:

:

-

:

●

.

●

.

:

●

.

●

.

-

.

-

.

-

-

-

.

-

.

-

.

-

.

-

﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ﴾ :

-

. -

الْبَصِيرُ { : } «وَسَّعِلِ الْفَرِيَةَ» { : } .

.

-

( ) ...

»

( )»

.

:

( )

_____

●

( )

- -

●

.

:

:

●

.

:

●

:

﴿وَسَّأَلِ﴾

:

﴿الْقَرْيَةَ﴾ ( )

:

●

.

. -

( )

.

.

.

.

-

-

.

( )

( )

.

.

) :
( )

( ) (

( ) ( )
:

) :
( ) (

( ) :

...

( ) :

:

:

. -

( )

. : ..

- -

.

: ( )

⟨ ⟩

. ⟨ ⟩ { }

.

.

. ( )

( ) ( )

( )

. ( )

.

:

-

:

( )

:

)

( )

:

-

-

.( )(..

( )

.

)

( )

.( ) (

"

.( )"

:

.

:

.(:)

-

.(- :)

-

.(:)

-

.(:)

-

.(- :):

-

. -

:-

-

. :

-

. :

-

. :

-

. :

-

. :

-

. :

-

:

-

.

. :

-

. :

-

. :

-

. :

-

. :

-

. :

-

.( ) :

-

. :

-

. :

-

. :

-

. :

-

. :

-

. : -
 . : -
 :
 .( ) -
 -

...

" .
 ( )"

":

( )

.( )" ...

":

):

⌋

...

...

. -

...

..

...

.. ( )

..

-

.

-

.

-

.

-

.

...

.

-

(( ))

:
( )"

" :

.
( )

":

( )" .

.
:

:

:

-

.( )

(( ))

":

..
( )" .

:

( ) ( )
( ) ( )
) :

:

.

.

:( )

( )

( )

: ( )

( )

:

:

.

:

( )

:

. -

.

":

:

-

( )"

- -

( )...

:

-

:

-

.

.

( ) ( )

.

( )

":

.( )"

.( )

( )

( )

- -

( ) ( )

( )

( )

( )

( )

( )...

:

( )

-

:

. -

.

-

) ( ) ( ) :
) ( ) - - ( )
) ( )
( ) ( )

.

.

:

.

":

( )"

.

( )

.

( )

.

.

.

( )

:

- -

:

( )

:

:

.

.

:

.

-

.

-

.

-

.

-

.

-

( )

:

:

.

-

.	.	-
.	.	-
( )		
:	:	■
	( )	
	:	■
	( )	
( )	:	■
( )	:	■
( )	:	■
( )	:	■
( )		
	( )	

( )

( )

( )

:

-

-

:

:"

( )

( )"

: ﴿اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ ءَامَنُوا يُخْرِجُهُم

مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا ءَٰوَلِيَٰهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ

النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ ءَٰوَلِيَٰكَ ءَٰصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ { :

.{

"

:

: ﴿اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ ءَامَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ

الظُّلْمَتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَآؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ
النُّورِ إِلَى الظُّلْمَتِ أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿ } :

{

.. ( )

..

.. ( )

:

.

( )

.

:

:
(( ))

(( ))

" "

.

:

:

( ) ( ) ( ) :

:

( ) ( ) :

﴿وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا﴾:

﴿فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ﴾ { : {

( ) ( )

( )

":

(( ))

( )"

( )

( )

( )

( )

( )

:

-

:

-

( )

( )

.

( )

( )

)

(

)

( )

(

( )

-

-

-

-

( )

.

.

)

(

: ﴿وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ﴾ { : } .

":

:

:

:

." ( )

- -

":

{ }

." ( )"

{ }

{ }

{ }

.

":

( )"

":

:

( )"

﴿أُولَئِكَ﴾ :

الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالََةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رِيحَتْ بِجَنَرْتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٦١﴾
مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ
وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ﴾ { - : }

":

:

.

":

(-) ﴿ ﴿ ﴾ ﴾

. -

.

":

.....

( )

:

:

...

:

:

( ) :

...

:

( )

{

}

{

} ...

. ( ) " ..

- -

": - -

﴿أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ﴾

{ : } : ﴿فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ
وَالصَّادِقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ﴾ { : }

﴿فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِتْنَةً﴾

{ : } ( ) .

﴿وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَابٍ فَلَمَسُوهُ

بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ﴾ { : } :

. -

{ : } : ﴿وَأَنَا لَسْنَا السَّمَاءَ﴾ :

. ( )»

.

.

.

!

.

* * *

. ( )
)

. ( ) ( ) ( ) (

( )

( ) ( )

)

((

.
- -

- -

( ) ( )

.

.

.

. -

)

( )

(

.

..

.

.

-

-

....

.

.

.

.

.

.

.

.

.

.

. :
. : ( )
. : ( )
: - : ( )
. :
: : : ( )
: : ( )
. : : ( )
. : : ( )
. : : ( )
- / : ( )
. : : ( )
. / : ( )
. : ( )
. : ( )
. : ( )
. : ( )
( ) : ( )
. ( )
. : : ( )
. : ( )
. : ( )
. : ( )
- : ( )
. : ( )
. : : ( )
. : ( )

		. - / :	( )
		. - / :	( )
	. / :		( )
. :			( )
	.( ) :		( )
		. / :	( )
	. - / :		( )
		. / :	( )
		. / :	( )
		. / :	( )
		. / :	( )
. :			( )
			( )
		. :	( )
		. / :	( )
		. - / :	( )
		. / :	( )
		. / :	( )
		. / :	( )
		. / :	( )
	. :		( )
		. / :	( )
		. / :	( )
		. / :	( )

. -

	. / :	( )
	. / :	( )
	. :	( )
. :		( )
. :		( )
	. / :	( )
	. / :	( )
. - / :		( )
	. / :	( )
. - / :		( )
	. / :	( )
	. / :	( )
. - / :		( )
	. / :	( )
	. / :	( )
. - / :		( )
	. / :	( )
	. / :	( )
	. / :	( )
. - / :		( )
	. / :	( )
	. / :	( )
	. / :	( )
. - :		( )

. / : ( )
. / : ( )
. : ( )
. / : ( )
. : ( )
. :( ):
. : ( )
. : ( )
. - : ( )
. - : ( )
. :( )
. / : : (( )) ( )
. : ( )
. / : ( )
. / : ( )
. - : ( )
. / : ( )
. : ( )
. : ( )
. : ( )
. - : - - ( )
. : ( )
. / : ( )

. - :	( )
. :	( )
. :	( )
. :	( )
. :	( )
. :	( )
. - :	( )
. / :	( )
. - / :	( )
. / :	( )
. / :	( )
. - / :	( )
. / :	( )
. / :	( )

المصادر والمراجع

.	-
(.) :	-
.(.)	-
.	-
:	-

. -

)) . -
- (.) : ((-
(.) : -
.(.) -
: : -
( ) -
(( )) -
. - (.) -
- -
. - (.) : -
(.) (( )) -
.(.) -
: -
- -
- -
: -
(.) : -
.(.)

- (.) -

(.) (.) : : -

.(.) (.) -

-

-

:

(.) -

(.) .(.) -

:(.) -

:

:(.) (.) -

-

..

(( )) -

-

(( )) -

. -

.

-

.

-

.

-

(.)

-

.(.)

((

))

-

.

(.)

(.)

-

.

-

:

-

.

-

"

"

.

-

.

-

.